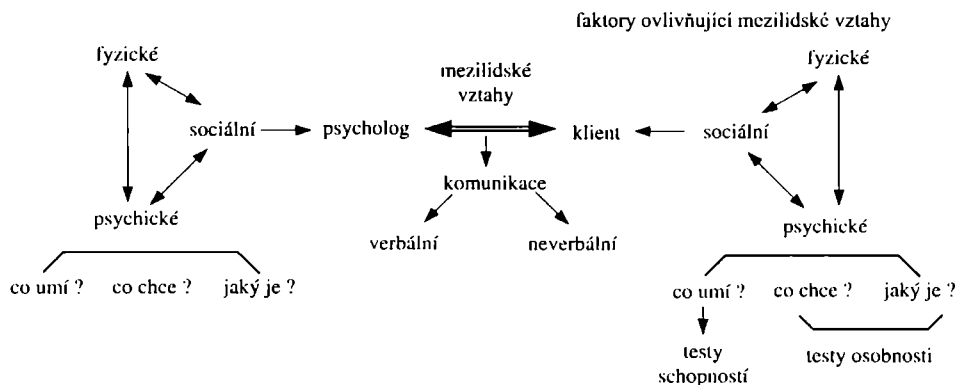

EVA KOMÁRKOVÁ

MOŽNOSTI INTENZIVNĚJŠÍHO VYUŽÍVÁNÍ INFORMACÍ U TESTŮ SCHOPNOSTÍ

Klíčová slova: psychodiagnostika, efektivita diagnostiky, testy schopností

Psychologické diagnostické metody, měřící jednotlivé schopnosti, mají funkci modelových situací i když realitu plně nevystihují. Obsahují sérii položek, úkolů, na jejichž řešení se podílí víceméně všechny složky osobnosti. Řešení testových úkolů vlastně představuje komplexní výkon. Srozumitelněji je možno problém zachytit pomocí zjednodušeného modelu komunikace v mezilidských vztazích:

Všechny faktory, které ovlivňují úroveň mezilidských vztahů, jsou vzájemně propojeny, ovlivňují se, podmiňují a vyvíjejí se. Dle tohoto modelu je komunikace jediným projevem, kterým klient (pacient) dává najevo dynamiku procesů, které v něm trvale probíhají a které jiný člověk (psycholog, diagnostik) může – byť neúplně a nedokonale – zachytit. Testové vyšetření tak vlastně představuje zvláštní formu komunikace mezi klientem a psychologem. U obou zúčastněných se na ní podílejí všechny faktory, ovlivňující mezilidské vztahy, celá osobnost.

Při zvyšujících se nárocích na využívání poznatků psychologické diagnostiky v praxi narážíme na některé stále se opakující problémy. Za nejčastější můžeme

považovat **nedostatek času psychologa i jeho klientů**, za obsáhlejší pak **problémy související s diagnostickým vybavením**, tj. psychologickými měřicími nástroji.

Jak šetřit čas svůj i klientův ?

Velkou část našeho (i klientova) času zabere vlastní testování (zadání, instrukce, vyplnění testu, kvantitativní vyhodnocení výsledků a jejich interpretace). Při klasickém způsobu vyhodnocování se u testů schopností většinou používá pouze údaj o počtu správně vyřešených položek = klasické hrubé skóre. Při nutně omezeném počtu položek testu se pak často stává, že počet správně řešených položek se u řady klientů shoduje a tedy mezi nimi nediferencuje. Tím je ovšem eliminována vypovídací hodnota testu a časové, odborné a ekonomické investice do jeho použití nejsou využity. Ke zvýšení efektivity testů schopností proto doporučujeme mimo klasické hrubé skóre (tj. počet správně řešených položek) sledovat ještě další charakteristiky, které nám ukazují **jakým způsobem, za jakých okolností a kterou cestou** klient svého výkonu v testu dosahuje.

Nabízí se tyto další charakteristiky, jejichž vyhodnocení není časově příliš náročné a získané hodnoty jsou interpretovatelné:

Ř = celkový počet klientem řešených úkolů, zjišťující **rychlost postupu při řešení**. Jsou to všechny položky, o jejichž řešení se klient aspoň pokusil; tedy mimo ty, které neřešil pro nedostatek času.

S = počet správně řešených položek = **hrubé skóre**.

CH = počet chybně řešených úkolů = **chybný výkon**.

V = počet položek, u kterých klient pokus o řešení vůbec nezaznamenal a **POKRAČOVAL** v řešení některé položky následující = **vynechané položky**. Netýká se tedy položek nedořešených pro nedostatek času, které následují za poslední položkou klientem ještě řešenou.

S/Ř = **kvalita řešení** testu klientem.

Doklad užitečnosti těchto doplňkových charakteristik můžeme demonstrovat na příkladu (pro názornou ilustraci uvádíme extrémní hodnoty, které se v praxi příliš často nevyskytují):

Klient	Řešeno	Správně	Chyby	Vynecháno	Kvalita řešení
1	30	15	15	0	50%
2	30	15	0	15	50%
3	15	15	0	0	100%

Ve všech případech při klasickém způsobu vyhodnocování získáváme stejnou hodnotu počtu správně řešených položek (klasické hrubé skóre), které mezi klienty nediferencuje. Při využití doplňkových charakteristik však můžeme mezi klienty zjistit rozdíly **ve způsobu, jakým tohoto výsledku dosáhli** a tak naši diagnostiku prohloubit a zintenzívnit.

U prvního klienta vidíme, že jeho rychlost postupu řešení byla vysoká, ovšem za cenu mnoha chybných řešení. V tomto hypotetickém případě, kdy počet chyb se rovná počtu správných řešení, bychom mohli uvažovat o klientově způsobu řešení jako náhodném (metoda „pokus – omyl“), snad i lehkomyšlném, riskantním, impulzivním nebo možná o silném vlivu časového stresu atd. Také bychom však měli ověřit, zda se nejedná např. o dyslektika. Druhý klient pracoval stejně rychle, dosáhl stejného hrubého skóre i stejné kvality výkonu, rozdíl je pouze v tom, že se při řešení nedopustil žádné chyby. Výkon působí dojmem, že při nejistotě o správném řešení raději položku vynechal. Nabízí se interpretační hypotézy o perfekcionismu, neochotě riskovat, obavách z vlastních chyb příp. úzkostnosti, ale také o nadhledu nad testovou situací, sociální inteligenci, kdy raději obtížnou položku vynechal, aby v očekávaném časovém rozmezí měl více času na řešení položek pro něj jednodušších. Třetí klient dosáhl stejného hrubého skóre, ovšem bez jakýchkoli chyb či vynechání, tedy se 100% kvalitou výkonu. Rozdíl je v rychlosti postupu řešení, která je proti předchozím dvěma příkladům poloviční. Zde se nabízí interpretační hypotézy o rozvážném, svědomitém, zodpovědném přístupu k řešení atd.

Další interpretační možnosti se nabízí při použití více testů schopností v baterii. Pak můžeme sledovat vývoj v jednotlivých doplňkových charakteristikách např. v závislosti na obtížnosti testu, jeho podobě (verbální nebo grafický), vyrovnanost nebo naopak nestabilitu výkonu atd.

Způsob řešení testů schopností je ovlivňován spíše charakteristikami osobnosti klienta a tak při intenzivnějším použití testů schopností zachycujeme realitu o něco komplexněji. Nespornou diagnostickou výhodou je, že tyto doplňkové charakteristiky jsou odolnější proti vědomému zkreslování klientem a při jejich interpretaci máme poněkud ulehčenou situaci v tom, že tento případný vliv nemusíme dodatečnými úpravami korigovat.

Námi navrhované doplňující charakteristiky mají u jednotlivých testů schopností poněkud jiný obsah, lišící se podle toho, které prvky a v jaké míře se na celkovém výkonu podílejí. Odlišnosti jsou závislé na zaměření, náročnosti testu a testových podmínkách, daných jeho administrací (např. časový stres). Pro správnou interpretaci je nutno vycházet z podrobné analýzy u každého testu samostatně. Přesto však v následujícím přehledu uvedené koeficienty korelace mezi těmito charakteristikami u různých testů schopností nás přivádí k hypotéze, že **tyto charakteristiky snad postihují jevové stránky zatím nepojmenované nadřazené vlastnosti nebo spíše souboru vlastností, jejichž zachycení by mohlo být diagnosticky cenné.** Relativně vysoká statistická průkaznost vztahů mezi nimi upozorňuje na jisté podobnosti, neúplnost shody na to, že mohou být ovlivňovány i dalšími, dosud nezachycenými faktory.

Pro srovnání byly použity následující psychologické diagnostické metody:

Roz	Rozhodování v časovém stresu, Středisko psych. služeb, 1993,
K-T	Test koncentrace pozornosti, Psychodiagnostika,
TZ	Technické zaměření, SPS, 1993,

NR	Názorové řady, Psychodiagnostika,
DOM	Domino, Psychodiagnostika
LU	Test logického usuzování

Nabízí se otázka, proč neuvádíme úplnou korelační matici všech charakteristik mezi sebou. Je to proto, že soubor dat byl získán v praxi, při vyšetření pro účely výběrů do různých profesí a pracovních funkcí. Zaměření výběru vyžaduje určitou skladbu testové baterie, ve které – hlavně z časových důvodů a ohledu na klienty – není vhodné použít všech uvedených metod současně, proto nám pro úplné srovnání chybí všechny potřebné údaje. Testy „Rozhodování v časovém stresu“ a „Test koncentrace pozornosti“ však tvořily společný základ u řady vyšetření, proto uvádíme přehled korelací pouze s nimi.

Korelace s Rozhodováním v časovém stresu

	Ř	S	CH	V	S/Ř
KT	0.56 ***	0.47 ***	0.23 **	není	0.38 ***
TZ	0.55 ***	0.54 ***	0.38 ***	0.38 ***	0.51 ***
NR	0.25 **	0.58 ***	0.37 ***	0.14	0.50 ***
LU	0.37 ***	0.45 ***	0.37 ***	0.26 **	0.37 ***
DOM	0.27 **	0.25 **	-0.20 **	0.07	-0.20 **

Korelace s Testem koncentrace pozornosti

	Ř	S	CH	S/Ř
Roz	0.56 ***	0.47 ***	0.23 **	0.38 ***
TZ	0.26 **	0.21 **	0.12	0.28 ***
NR	0.10	0.23 **	0.11	0.11
LU	0.22 **	0.16	0.15	0.25 **
DOM	0.05	-0.05	0.14	0.16

(** = 5 %, *** = 1 %)

Při vysokých počtech osob jsou samozřejmě i nízké numerické hodnoty koeficientů korelací statisticky průkazné, objevujeme však i nápadně vysoké numerické shody, které mohou svědčit pro námi vyslovenou hypotézu.

Pro naznačení souvislosti mezi doplňkovými charakteristikami testů schopností a některými rysy osobnosti uvádíme následující přehled jejich vzájemných korelací. Bylo použito těchto metod, u kterých uvádíme pouze ty charakteristiky, které s testem „Rozhodování v časovém stresu“ aspoň v jednom případě významněji korelovaly.

TEZ – TE-ZA-DO, Psychodiagnostika

IHA – IHAVEZ, Psychodiagnostika

(S3: pohybový neklid spjatý se situačním napětím,

S4 dynamičnost interakce s prostředím,

SG obecná dimenze hladiny stimulace,

R4 sociální exhibice,

I1 úzkostnost,

I2 emocionalita,

I4 hladina rezistence vůči rušivým podnětům,

P3 odpovědnost)

ICL – Dotazník interpersonální diagnostiky, Psychodiagnostika

FIR – Test FIRO B, Psychodiagnostika

IPH – Test interpersonálních hodnot, Mikšík, Metod. list 6

		Ř	S	CH	V	S/Ř
TEZ	E	0.15 **	0.13	-0.01	-0.04	0.06
TEZ	SZ	0.04	0.20 **	-0.18 **	-0.14	0.23 **
IHA	S3	0.14	0.18 **	-0.11	-0.02	0.14 **
IHA	S4	0.15 **	0.13	0.00	-0.04	0.07
IHA	SG	0.16 **	0.17 **	-0.07	-0.02	0.11
IHA	R4	0.18 **	0.18 **	-0.11	0.04	0.11
IHA	I1	-0.12	-0.22 **	0.13	0.09	-0.18 **
IHA	I2	-0.15 **	-0.16 **	0.03	0.08	-0.10
IHA	I4	-0.05	-0.16 **	0.09	0.14 **	-0.14 **
IHA	P3	-0.11	-0.19 **	0.12	0.06	-0.16 **
ICLJÁ	DE	0.06	-0.11	0.12	0.17 **	-0.16 **
ICLJÁ	FG	0.17 **	0.14 **	-0.10	0.15 **	0.07
ICLJÁ	HI	0.02	0.17 **	-0.15 **	-0.13	0.17 **
ICLJÁ	LM	-0.02	0.09	-0.04	-0.23 **	0.11
IDJÁ	DE	0.14 **	-0.04	0.10	0.16 **	-0.12
IDJÁ	HI	-0.03	-0.17	0.19 **	0.00	-0.18 **
IDJÁ	NO	0.18 **	0.02	0.07	0.11	-0.08
ICL	HI	-0.03	-0.26 ***	0.24 ***	0.13	-0.26 ***
ICL	LM	0.13	-0.08	0.11	0.23 **	-0.16 **
ICL	NO	0.18 **	0.13	-0.06	0.08	0.05
FIR	Ce	0.03	-0.29 ***	0.44 ***	-0.19 **	-0.37 ***
FIR	Cw	-0.27 ***	0.08	-0.33 ***	0.08	0.23 **
FIR	Aw	-0.11	-0.29 ***	0.31 ***	-0.13	-0.28 ***
IPH	Poroz	0.09	0.19 **	-0.12	-0.09	0.18 **
IPH	Konf	-0.26 ***	-0.34 ***	0.06	0.22 **	-0.24 **

Při dané velikosti srovnávaných souborů jsou statisticky průkazné i relativně nízké koeficienty korelace a jejich skutečný význam v praxi nemusí být tak výrazný. Ovšem na psychologická šetření nebývale vysoké korelace např. mezi počtem chybných řešení a výpověďmi ve škálách kontroly vyjadřované i vyžadované a škále afekce vyžadované v testu FIRO B jsou zajímavé už i proto, že vlastně konfrontují výpověď o sobě se skutečným výkonem.

Dále je nutno připomenout, že získaná data jsou z psychologických vyšetření z praxe – většinou z výběrových řízení na různé profese a funkce. Výběr použi-

tých diagnostických metod sledoval tedy jiný cíl a uvedené sdělení je vlastně jistým vedlejším produktem z jinak zaměřené práce. Dá se tedy předpokládat, že při cíleném validizačním šetření by mohly být objeveny i jiné diagnosticky cenné vztahy a vazby a výsledky by mohly být průkaznější.

SOUHRN:

Při zvyšujících se nárocích na využívání poznatků psychologické diagnostiky v praxi se objevují některé stále se opakující problémy. Za nejčastější můžeme považovat nedostatek času psychologa i jeho klientů a problémy související s diagnostickým vybavením. Pro zvýšení efektivity diagnostického procesu proto autorka navrhuje kromě testového hrubého skóre (tj. počet správně řešených položek) sledovat další doplňkové charakteristiky, např. rychlost postupu při řešení, chybné výkony, vynechané položky a celkovou kvalitu řešení testu jako poměr mezi hrubým skóre a rychlostí postupu při řešení. Význam navrhovaných doplňujících charakteristik pro zefektivnění diagnostiky dokládá autorka na rozboru výpovědní hodnoty testů schopnosti.

SUMMARY:

There are some recurrent problems of diagnostic process in psychological practice: lack of time and diagnostics equipment. To increase effectiveness of diagnostic process the author propose to observe other additional information than only total score from tests: time of test completion, incorrect answers, omit tasks, and global quality of test performance as proportion between total score and time of test completion. The author illustrates the importance of additional information on tests of abilities.

Key words: psychodiagnostics, diagnostic effectiveness, tests of abilities